rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development, 17, 221–235. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/ [in Ukrainian].

9. Sukhina, I.V. (2021). Zastosuvannia tekhnolohii maindfulnes u sotsialno-emotsiinomu rozvytku doshkilnykiv z intelektualnymy porushenniamy. [*Application of mindfulness technology in social and emotional development of preschoolers with intellectual disorders]. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development, 18,* 245–262. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18 [in Ukrainian].

10. Sukhina, I.V. (2023). Psykhoedukatsiia batkiv ditei z ocoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh viiny yak napriam roboty psykholoha *[Psychoeducation of parents of children with special educational needs in the context of today's crisis challenges*]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Exceptional child: teaching and upbringing, 3 (111),* 7–31. https://doi.org/10.33189/ectu.v111i3 [in Ukrainian].

11. Benedetti-Isaac, J.C., Camargo, L., Zambrano, M.T., Perea-Castro, E., Castillo-Tamara, E., Caldichoury, N., … Flórez, Y. (2023) Deep brain stimulation may be a viable option for resistant to treatment aggression in children with intellectual disability. *CNS Neuroscience & Therapeutic, 29 (7),* 2010–2017. doi: 10.1111/cns.14156 [in English].

12. Riquelme, I., Hatem, S. M., Sabater-Gárriz, Á., Martín-Jiménez, E., & Montoya, P. (2024). Proprioception, Emotion and Social Responsiveness in Children with Developmental Disorders: An Exploratory Study in Autism Spectrum Disorder, Cerebral Palsy and Different Neurodevelopmental Situations. *Children (Basel), 11(6),* 719. https://doi.org/10.3390/children11060719 [in English].

13. Furlong, M.J., You, S., Renshaw, F.L., Malley, M.D. & Rebelez, J. (2013). Preliminary development and validation of the Social and Emotional Health Survey for secondary students. *Child Indicators Research, 6*, 753–775. [in English].

14. Ziehfreund, S., Peifer, C., & Zink, A. (2025). Happiness – ein Konzept zur ganzheitlichen, personenzentrierten Gesundheitsversorgung in der Dermatologie [Happiness-A concept for holistic person-centered healthcare in dermatology]. *Dermatologie (Heidelb), 76(2),* 64–71. doi: 10.1007/s00105-024-05454-0. [in German].

УДК 37.013:376

Світлана Литовченко,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: svetalitovchenko@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0003-0001-4667

Researcher ID GLS-3925-2022

Svitlana Lytovchenko,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Education for Children with Sensory Development Disorders

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
Київ, Україна
вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ТА ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ»

PRACTICE OF IMPLEMENTING THE ACADEMIC DISCIPLINE «METHODOLOGY AND DESIGN OF SCIENTIFIC RESEARCH IN SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION»

Анотація. Освітні інновації та сучасні виклики актуалізують необхідність оновлення програм підготовки докторів філософії зі спеціальності спеціальна освіта. *Мета статті:* висвітлення ключових аспектів навчальної дисципліни «Методологія та проєктування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті», яка реалізується на освітній програмі підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта / А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями). *Методи дослідження*: методи теоретичного аналізу літературних джерел, аналізу нормативно-правових документів для визначення концептуальних основ, цілей і цінностей вищої освіти (рівень доктора філософії) України та інших країн; кейс-стаді та метод узагальнення досвіду викладання та підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, узагальнення досвіду акредитації освітніх програм під час роботи у складі галузевої експертної ради 01 Педагогіка

Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Враховано, що дослідницькі навички формуються не лише через наукові дослідження, а й через різноманітні навчальні активності – від виконання практичних завдань і проєктів до критичного осмислення результатів (наприклад, аналіз літератури, аналіз статистичних даних, підготовку аналітичних звітів тощо). Цьому сприяють, зокрема, наступні форми і методи навчання, що використовуються в процесі вивчення представленої дисципліни: дискусії, мозковий штурм, аналіз ситуацій, аналіз документальних джерел, проєктування, захист творчих завдань, презентації, форуми тощо.

Ключові слова: спеціальна педагогіка, спеціальна освіта, освіта осіб з особливими освітніми потребами, підготовка докторів філософії (PhD) зі спеціальної освіти, освітня програма, методологія та проєктування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті, методи викладання.

Abstract. Educational innovations and modern challenges actualize the need to update the programs for training doctors of philosophy in the specialty of special education. The purpose of the article: to highlight the key aspects of the academic discipline "Methodology and design of scientific research in special and inclusive education", which is implemented in the educational program for training doctors of philosophy in the specialty 016 Special Education / A6 Special Education (by specialization). Research methods: methods of theoretical analysis of literary sources, analysis of regulatory and legal documents to determine the conceptual foundations, goals and values of higher education (PhD level) in Ukraine and other countries; case studies and a method for summarizing the experience of teaching and training doctors of philosophy in the specialty 016 Special Education at the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, summarizing the experience of accreditation of educational programs while working as part of the industry expert council 01 Pedagogy of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education. It is taken into account that research skills are formed not only through scientific research, but also through various educational activities - from performing practical tasks and projects to critical reflection of results (for example, literature analysis, statistical data analysis, preparation of analytical reports, etc.). This is facilitated, in particular, by the following forms and methods of learning used in the process of studying the presented discipline: discussions, brainstorming, situation analysis, analysis of documentary sources, design, defense of creative tasks, presentations, forums, etc.

Key words: special pedagogy, special education, education of children with special educational needs, training of doctors of philosophy (PhD) in special education, educational program, methodology and design of scientific research in special and inclusive education, teaching methods.

Актуальність дослідження. Серед важливих напрямів діяльності науковців Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України – підготовка наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру. Викладачі у взаємодії із стейкголдерами постійно вдосконалюють освітні програми та програми навчальних дисциплін із урахуванням міжнародного контексту, загальноєвропейських тенденцій, сучасного національного контексту, сьогоднішніх викликів, які існують в національній освіті, звертають увагу на соціальну значущість результатів досліджень та етичні аспекти, психологічний стан учасників освітнього процесу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У межах нашого дослідження істотними є наукові роботи, де розглядаються проблеми організації педагогічних досліджень (Гончаренко, 2008; Конверський, 2010; Гуторов, 2017; Джон та Девід Кресвелл, 2022); критерії оцінювання якості освітньої програми, освітньої діяльності за освітньою програмою закладів вищої освіти / наукових установ (Бутенко, Денискіна, Єременко, Книш, Сімшаг, Требенко, 2024); пріоритетні напрями наукових досліджень у галузі спеціальної освіти (Данілавічютє, 2024; Засенко, 2024; Колупаєва, Таранченко, 2024; Кульбіда, 2023, 2024; Литовченко, 2022; Прохоренко, 2024).

Мета статті: висвітлення ключових аспектів навчальної дисципліни «Методологія та проєктування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті», яка реалізується на освітній програмі підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта / А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями).

Основними **методами** визначено: методи теоретичного аналізу літературних джерел, аналізу нормативно-правових документів для визначення концептуальних основ, цілей і цінностей вищої освіти (рівень доктора філософії) України та інших країн; кейс-стаді та метод узагальнення досвіду викладання та підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, узагальнення досвіду акредитації освітніх програм під час

роботи у складі галузевої експертної ради 01 Педагогіка Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Результати дослідження. Нормативно-правові основи програми навчальної дисципліни *«Методологія та проєктування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті»* становлять нормативні документи щодо здобуття ступеня доктора філософії: Закон України «Про вищу освіту» (2014); Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (2022); Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) (2016); Вимоги до оформлення дисертації (2017); Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2019); Стандарт вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (2023) та ін.

Закон України «Про вищу освіту» (2014) визначає, що «доктор філософії – це освітній і одночасно перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30–60 кредитів ЄКТС».

Відповідно до Національної рамки кваліфікацій (2011) освітньо-наукова програма аспірантури має охоплювати не менше *чотирьох складників,* що передбачають набуття здобувачем таких компетентностей:

1) здобути глибинні знання зі спеціальності, за якою аспірант проводить дослідження, зокрема засвоїти основні концепції, розуміти теоретичні та

практичні проблеми, історію розвитку та сучасний стан наукових знань за обраною спеціальністю, оволодіти термінологією з досліджуваного наукового напряму (орієнтовний обсяг цієї освітньої складової становить не менше 12 кредитів ЄКТС);

2) оволодіти загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору (орієнтовний обсяг цієї освітньої складової – 4–6 кредитів ЄКТС);

3) набути універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять, управління науковими проєктами та/або написання пропозицій на фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності тощо (орієнтовний обсяг цієї освітньої складової становить не менше 6 кредитів ЄКТС);

4) здобути мовні компетентності, достатні для представлення та обговорення своїх наукових результатів іноземною мовою (англійською або іншою, відповідно до специфіки спеціальності) в усній та письмовій формах, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності (рекомендований обсяг цієї навчальної складової становить 6–8 кредитів) (Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), 2016; Винницький, 2020).

Представимо основні позиції навчальної програми. Програма *«Методологія та проєктування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті»* має на меті формування у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (аспірантів) компетентності у галузі теоретико-методологічних засад освіти осіб із особливими освітніми потребами на основі еволюційної модернізації спеціальної освіти, які можуть бути застосовані у дослідницькій та викладацькій діяльності.

Інтегральна компетентність: здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної діяльності та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики.

Загальні компетентності (ЗК):

– здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

– здатність проведення досліджень на відповідному рівні;

– здатність генерувати нові ідеї (креативність);

– навички міжособистісної взаємодії;

– здатність працювати в команді.

Фахові компетентності спеціальності (ФК):

– здатність до розуміння та використання сучасних теорій, методологій і методів спеціальної педагогіки та інших наук стосовно завдань фундаментальних і прикладних досліджень у галузі освіти осіб із особливими освітніми потребами;

– здатність до аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду становлення і розвитку спеціальної та інклюзивної освіти;

– здатність до виявлення значущих проблем і факторів організації супроводу та підтримки осіб з особливими освітніми потребами (відповідно до рівня розвитку і функціонування, обмеження життєдіяльності);

– здатність професійно діагностувати, прогнозувати, проєктувати та моделювати освітнє середовище;

– здатність до критичного оцінювання наслідків політики у сфері освіти осіб з особливими потребами, визначення рекомендацій стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення освітньої галузі;

– здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві.

Додатково для освітньо-наукових програм: здатність упроваджувати результати наукового пошуку в практичну діяльність.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

– ознайомлення із сучасними концепціями і теоріями функціонування, обмеження життєдіяльності, розвитку, навчання, виховання і соціалізації осіб з особливими освітніми потребами;

– знання теоретико-методологічних проблем освіти осіб із особливими потребами;

– розуміння соціальної моделі сприйняття інвалідності, за якої потреби не виступають у якості гальмуючих повноцінне функціонування у соціумі, а стимулюють розвиток доступного освітнього середовища;

– започаткування, планування, реалізація та коригування послідовного процесу ґрунтовного наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності;

– критичний аналіз, оцінка і синтез нових та комплексних ідей.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти ступеня доктора філософії повинні

знати:

– теорію та методологію освіти осіб із особливими освітніми потребами (спеціальної освіти);

– методологічні підходи до освіти осіб з особливими освітніми потребами;

– теоретико-методологічні проблеми освіти осіб із особливими освітніми потребами;

– методи дослідження проблем освіти осіб із особливими освітніми потребами;

– як розробляти критерії та показники ефективності професійної діяльності, застосовувати їх в оцінюванні виконаної роботи, пропонувати рекомендації щодо забезпечення якості освітніх послуг та управлінських рішень;

вміти:

– визначати методологічні основи та науковий апарат дослідження;

– орієнтуватися в сучасних теоретичних дослідженнях (національних, зарубіжних) у галузі освіти осіб із особливими освітніми потребами;

– визначати актуальні підходи до освіти дітей з особливими освітніми потребами у контексті сучасних стратегій розвитку освіти;

– критично оцінювати результати наукових досліджень і різні джерела знань щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами, формулювати висновки та рекомендації щодо їх впровадження;

– оцінювати наслідки політики у сфері освіти осіб з особливими потребами, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення освітньої галузі;

– демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності;

– упроваджувати результати наукового пошуку в практичну діяльність;

– моделювати процеси реабілітації та психолого-педагогічної підтримки (супроводу) осіб з особливими освітніми потребами.

У програмі акцентовано, що в основу організації досліджень у спеціальній освіті має бути покладено *світоглядні ідеї та ключові цінності*: сприйняття та реалізація міжнародних підходів та загальнолюдських цінностей щодо дотримання прав людини; демократичні та гуманістичні норми розвитку світової спільноти, толерантність, недопущення дискримінації, повага до відмінностей (інакшості), визнання їх нормою, свобода вибору; пріоритет інтересів дитини, цінність дитинства та співпраці з родиною, акцент на індивідуальні потреби та можливості, сильні якості дитини («простір дружній до дитини», «дії в найкращих інтересах дитини» тощо); відродження / утвердження національних ідей, започаткування та розвиток нових засад національної системи освіти (повага до національної історії, традицій тощо); мобільність та відкритість до змін системи освіти, реагування на сучасні соціальні (кризові) виклики і запити дітей, батьків, педагогів; утвердження провідною метою освіти розвиток людини та становлення особистості, її світогляду, цінностей.

Програму побудовано за модульною системою. Зміст дисципліни спрямовано на вивчення теоретико-методологічних та методичних засад освіти осіб з особливими освітніми потребами, загальнонаукових (системний,

аксіологічний, синергетичний, гетерологічний тощо) та специфічних підходів до освіти дітей з особливими освітніми потребами, методів дослідження проблем освіти осіб із особливими потребами, пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі спеціальної освіти тощо. Передбачено здобуття аспірантами знань щодо основних етапів здійснення наукового дослідження у галузі спеціальної педагогіки (виникнення ідеї, формулювання теми; визначення мети, завдань дослідження, гіпотези; теоретичний аналіз; емпіричне дослідження, узагальнення результатів; аналіз та оформлення результатів; упровадження результатів у практику). Значну увагу в межах програми приділяється обґрунтуванню вибору теми дослідження та визначенню методологічного апарату, зокрема предмета, об'єкта, мети, завдань та методів дослідження.

Відповідно до Вимог до оформлення дисертації МОН України (2017) «у вступі подається загальна характеристика дисертації, а саме: обґрунтування вибору теми дослідження (висвітлюється зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями у відповідній галузі знань шляхом критичного аналізу з визначенням сутності наукової проблеми або завдання); мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження; методи дослідження (перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків); наукова новизна отриманих результатів (аргументовано, коротко та чітко представляються основні наукові положення, які виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше); особистий внесок здобувача (якщо у дисертації використано ідеї або розробки, що належать співавторам, разом з якими здобувачем опубліковано наукові праці, обов'язково зазначається конкретний особистий внесок здобувача в такі праці або розробки); апробація матеріалів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення); структура та обсяг дисертації (анонсується структура дисертації, зазначається її загальний обсяг)».

У межах викладання дисципліни, виходячи з критеріїв оцінювання якості освітньої програми Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, зверталася увага на те, щоб зміст навчання забезпечував оволодіння методологією наукової діяльності, відповідав науковим інтересам аспірантів, тематиці їхніх наукових досліджень, а також забезпечував повноцінну підготовку аспірантів до проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами.

Одним із актуальних компонент програми є методи викладання та навчання, на специфіці яких доцільно зупинитися більш докладно. Відповідно до Критерію 4. «Навчання і викладання за освітньою програмою» Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти «для кожного освітнього компонента використовуються методи, засоби та технології викладання та навчання, які дозволяють досягти кожен із результатів навчання, визначених для цього освітнього компонента; вибір форм і методів викладання і навчання заохочує активну участь здобувачів вищої освіти в освітньому процесі; вибір методів, засобів та технологій навчання відбувається з дотриманням принципів академічної свободи, що передбачає право викладача вільно обирати підхід до викладання, навчальні матеріали тощо (з урахуванням встановлених законодавством обмежень); реалізація програми передбачає використання дослідницьких методів навчання (проблемно-орієнтованого навчання, навчання на основі проєктів, вивчення кейсів, методів моделювання тощо), виконання пошукових завдань, індивідуальних та групових дослідницьких проєктів тощо; тематика дослідницьких завдань враховує особливості освітньої програми, напрями наукових досліджень викладачів, залучених до її реалізації, матеріально-технічну базу закладу вищої освіти (наукової установи) тощо.

У методичному посібнику «Роз’яснення щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми» (2024) із урахуванням Стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015) зазначено, що викладачі повинні забезпечити реалізацію програм так,

щоб заохотити здобувачів освіти брати активну роль у розвитку освітнього процесу. Автори підкреслюють, що важливо ураховувати, що дослідницькі навички формуються не лише через наукові дослідження, а й через різноманітні навчальні активності – від виконання практичних завдань і проєктів до критичного осмислення результатів (наприклад, аналіз літератури, аналіз статистичних даних, підготовку аналітичних звітів тощо).

Цьому сприяють, зокрема, такі форми і методи навчання, що використовуються в процесі вивчення нашої дисципліни: дискусії, мозковий штурм, аналіз ситуацій, аналіз документальних джерел, проєктування, захист творчих завдань, презентації, форуми тощо.

Наприклад, 25 листопада 2022 року в межах зимової заліково-екзаменаційної сесії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України відбувся вебінар «Раннє втручання як один з актуальних підходів в спеціальній освіті». Мета: обговорення проблем та перспектив розвитку послуги раннього втручання в Україні. Завдання для аспірантів: підготувати виступ на вебінарі з теми раннього втручання для дітей з особливими освітніми потребами за одним з напрямів: в межах свого дослідження розкрити чому такий підхід є актуальним; представити теоретичні аспекти, принципи організації раннього втручання; зробити короткий аналіз національного чи зарубіжного нормативно-правового документа, концепції тощо; презентувати власний досвід; презентувати досвід реалізації цього підходу у своїй громаді, місті, області (можливо конкретного центру, закладу тощо, цікаві приклади); нший напрям в межах проблеми раннього втручання. Оформлення виступу – презентація орієнтовно 7 слайдів, виступ до 10 хвилин.

Творчі завдання з теми «Методи дослідження проблем освіти осіб із особливими потребами»: обрати один із видів методу опитування, актуальних для Вашого дослідження (анкетування, інтерв’ю); визначити мету опитування, респондентів; скласти перелік запитань (мінімум 5); бажано використати різні типи запитань за формою: відкриті, закриті, напіввідкриті (передбачають готові варіанти відповідей та варіант «інше»); продумати, як буде узагальнено результати; усно представити власне опитування.

Творче завдання щодо огляду літератури з проблеми дослідження: систематизувати огляд літератури з проблеми дослідження в такому порядку: сутність даного явища, процесу (наприклад, «позиція декількох авторів збігається в такому то аспекті …»), дотримуватися хронології, окремого подання представників різних наукових сфер («у сучасних філософських працях питанню … надається істотна увага, зокрема …»; «з точки зору соціології …»; «у теорії соціальної роботи феномен … розглядається з різних позицій: як …» тощо); що становить *зміст* даного явища, процесу (його структура, компоненти, стадії, етапи розвитку); які труднощі, виявлені в попередніх дослідженнях, зустрічаються в практиці; які чинники, умови ефективного розвитку процесу чи явища в даній галузі виділені вченими. Огляд джерел дає змогу визначити новий напрям наукового дослідження, його значення для розвитку науки і практики, актуальність теми.

Акцентовано, що огляд літературних джерел дає можливість виявити професійну компетентність дослідника, його особистий внесок в розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями. Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації і вироблення власної концепції, що може стати самостійною публікацією автора.

Приклади творчих завдань в межах реалізації програми (позитивні практики): написання статей, підготовка виступів на міжнародних та всеукраїнських конференціях; написання есе з проблеми дослідження; розроблення проєкту; підготовка тематичної бесіди, дискусії, фокус-груп (тему обрати самостійно); обговорення етичних, спірних питань; підготовка переліку художніх фільмів, які може використовувати педагог у роботі з дітьми з метою виховання емпатії, толерантності тощо.

Програму апробовано в освітньому процесі підготовки докторів філософії в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами опитування аспірантів зроблено висновок про ефективність реалізації навчальної дисципліни «Методологія та проєктування наукового дослідження в

спеціальній та інклюзивній освіті» та розроблених у її межах змісту, форм і методів. Під час організації подальшої роботи з підготовки докторів філософії за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) буде враховано пропозиції: більш докладно розглянути алгоритм організації наукового дослідження, моделювання як метод дослідження, специфіку аналізу документів у спеціальній педагогіці (контент-аналіз), сутність та технологію проведення фокус-групи, принципи SMART для формулювання рекомендацій для учасників освітнього процесу тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко, С. У. (2008). Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця».

2. Конверський, А. Є. (ред.) (2010). Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів. К.: Центр учбової літератури.

3. Гуторов, О. І. (2017). Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Х. : ХНАУ.

4. Кресвелл, Дж. В., & Кресвелл, Дж. Д. (2022). Дизайн дослідження: підходи на основі якісних, кількісних і змішаних методів. Львів: Видавництво Українського католицького університету.

5. Бутенко, А., Денискіна, Г., Єременко, О., Книш, О., Сімшаг, І., & Требенко, О. (2024). Роз'яснення щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми: методичний посібник. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

6. Данілавічютє, Е. (2024). Сучасне нейро-психо-лінгво-синергетичне підґрунтя організації логопедичного супроводу осіб з особливими мовленнєвими потребами (вітчизняна концепція нейрологопедії). *Особлива дитина: навчання і виховання*, *116*(4), 8–29. https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.193

7. Засенко, В. (2024). Освіта осіб з особливими потребами: проблеми війни і миру. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3(115), 20–36. https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.182

8. Колупаєва, А.А., & Таранченко, О.М (2024). Реалізація інклюзивної парадигми в освіті дітей з ООП в Україні у воєнний період. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи,* 5, 15-21. https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-5-3

9. Кульбіда, С.В. (2023). Соціокультурний дискурс української жестової мови в умовах сьогодення: монографія. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Режим доступу:

10. Кульбіда С.В. (2024). Інклюзивна освіта осіб з особливими потребами у європейському досвіді. *Збірник наукових праць. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 2(25), 108–123.* https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.259

11. Литовченко, С. (2022). Методи дослідження проблем освіти осіб з порушеннями слуху (з досвіду підготовки докторів філософії зі спеціальної освіти). *Особлива дитина: навчання і виховання*, *107*(3), 19–31. https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.111

12. Прохоренко, Л. (2024). Інклюзивність та безбар'єрність в освіті осіб з особливими освітніми потребами в умовах війни: експериментальне дослідження. *Особлива дитина: навчання і виховання*, *116*(4), 193–210. https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.205

13. Винницький, М. (2020). Акредитація освітньо-наукових (PhD) програм – критерії оцінки. https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%97-PhD.pdf

14. Освітньо-наукова програма «Спеціальна педагогіка» (2025). Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (2008). Pedahohichni doslidzhennia : metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv-Vinnytsia : DOV «Vinnytsia». [in Ukrainian].

2. Konverskyi, A. Ye. (red.) (2010). Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]: navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv i adiunktiv. K.: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

3. Hutorov, O. I. (2017). Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research]: navch. posibnyk. Khark. nats. ahrar. un-t im. V. V. Dokuchaieva. Kh. : KhNAU. [in Ukrainian].

4. Kresvell, Dzh. V., & Kresvell, Dzh. D. (2022). Dyzain doslidzhennia: pidkhody na osnovi yakisnykh, kilkisnykh i zmishanykh metodiv [Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches.]. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu. [in Ukrainian].

5. Butenko, A., Denyskina, H., Yeremenko, O., Knysh, O., Simshah, I., & Trebenko O. (2024). Roziasnennia shchodo zastosuvannia Kryteriiv otsiniuvannia yakosti osvitnoi prohramy [Clarifications on the application of the Criteria for assessing the quality of the educational

program]: metodychnyi posibnyk. Kyiv: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. [in Ukrainian].

6. Danilavichiutie, E. (2024). Suchasne neiro-psykho-linhvo-synerhetychne pidgruntia orhanizatsii lohopedychnoho suprovodu osib z osoblyvymy movlennievymy potrebamy (vitchyzniana kontseptsiia neirolohopedii) [Modern neuro-psycho-linguistic-synergetic basis for organizing speech therapy support for people with special speech needs (domestic concept of neurospeech therapy)]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 116(4), 8–29. https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.193 [in Ukrainian].

7. Zasenko, V. (2024). Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: problemy viiny i myru [Education of persons with special needs: issues of war and peace]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 3(115), 20-36. https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.182 [in Ukrainian].

8. Kolupaieva, A.A., & Taranchenko, O.M (2024). Realizatsiia inkliuzyvnoi paradyhmy v osviti ditei z OOP v Ukraini u voiennyi period [Implementation of an inclusive paradigm in the education of children with special needs in Ukraine during the war period]. *Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy*, 5, 15–21. https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-5-3 [in Ukrainian].

9. Kulbida, S.V. (2023). Sotsiokulturnyi dyskurs ukrainskoi zhestovoi movy v umovakh sohodennia [Sociocultural discourse of Ukrainian sign language in the present conditions]: monohrafiia. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. Viddil ukrainskoi zhestovoi movy. [in Ukrainian].

10. Kulbida, S.V. (2024). Inkliuzyvna osvita osib z osoblyvymy potrebamy u yevropeiskomu dosvidi [Inclusive education of people with special needs in the European experience]. *Zbirnyk naukovykh prats. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*, 2(25), 108–123. https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.259 [in Ukrainian].

11. Lytovchenko, S. (2022). Metody doslidzhennia problem osvity osib z porushenniamy slukhu (z dosvidu pidhotovky doktoriv filosofii zi spetsialnoi osvity) [Methods of researching problems of education of persons with hearing impairments (from the experience of training doctors of philosophy in special education)]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 107(3), 19–31. https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.111 [in Ukrainian].

12. Prokhorenko, L. (2024). Inkliuzyvnist ta bezbariernist v osviti osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh viiny: eksperymentalne doslidzhennia [Inclusivity and barrier-free education for people with special educational needs in wartime: an experimental study]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 116(4), 193–210. https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.205 [in Ukrainian].

13. Vynnytskyi, M. (2020). Akredytatsiia osvitno-naukovykh (PhD) prohram – kryterii otsinky [Accreditation of educational and scientific (PhD) programs – assessment criteria].

https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%97-PhD.pdf [in Ukrainian].

14. Osvitno-naukova prohrama «Spetsialna pedahohika» [Educational and scientific program «Special pedagogy»]. (2025). Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].

УДК 159.9:001.8

Леся Прохоренко,
доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПНУкраїни
e-mail: lesya-prohor@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-5037-0550

Lesia Prokhorenko,
Doctor of Psychology Sciences, professor,
Corresponding Member in the National Academy of
Educational Sciences of Ukraine

В'ячеслав Засенко,
доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
почесний директор, радник
v.v.zasenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0325-4578,
Researcher ID: Y-9259-2019

Viacheslav Zasenko,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Active member (Academician) NAES of Ukraine,
Honorary Director, Adviser to the Director

Олег Орлов,
кандидат психологічних наук